

**ЎЗБЕКСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ЖОҚАРЫ ҲӘМ ОРТА
АРНАЎЛЫ БИЛИМЛЕНДИРИЎ МИНИСТРЛИГИ**

**БЕРДАҚ АТЫНДАҒЫ
ҚАРАҚАЛПАҚ МӘМЛЕКТЛИК УНИВЕРСИТЕТИ**

Абишов М., Исмайлов К., Тажекеев З

САЛЫҚЛАР ҲӘМ САЛЫҚҚА ТАРТЫЎ

Оқу методикалық қолланба

Нөкис – 2013

Оқыў методикалық қолланба 2013 – жыл 4 - март күни Бердақ атындағы Қарақалпақ мәмлекетлик университети Илимий – методикалық Кеңесинде көрип шығылды хәм 5 – санлы баянлама менен тастыйықланып, баспадан шығарыўға усыныс етилди.

Оқыў методикалық қолланба «Салықлар хәм салыққа тартыў» арнаўлы курсының оқыў жобасына тийкарланып дүзилген болып, оқыў методикалық қолланбада әмелий сабақ өтиў ушын мәселелер берилген. Бул берилген мағлыўматлар студентлердиң теориялық билимлерин әмелият пенен беккемлеўге хәм пәнди тереңирек үйрениўге жәрдем бередиди.

Оқыў методикалық қолланбадан экономикалық емес бағдардағы оқып атырған студентлер менен биргеликте финанс, бухгалтериялық есап хәм аудит, экономика бағдарындағы студентлер де пайдаланады.

Дүзиўшилер:

э.и.к., Абишов М.
доц. Исмайлов К.
үлкен оқытыўшы Тажекеев З.

Пикир билдириўшилер:

Бердақ атындағы Қарақалпақ мәмлекетлик университети, Финанслар кафедрасының баслығы, э.и.к., доц.

Байжанов С.

Нөкис қалалық Мәмлекетлик салық инспекциясы баслығының биринши орынбасары:

Панаев М.

КИРИСИЎ

Ҳазирги дэўирде экономиканы модернизациялаў шэраятинда хэм базар экономикасына сэйкес болған қатнасықлардың раўажланыўы салықлар, салық системасы хэм салық саясатында терең өзгерислер болыўын талап етпекте. Себеби, салықлар мэмлекеттиң барлық бағдарындағы искерлиги ушын зэрүр болған тийкарғы дереклерден бири болып, ол хўкиметтиң алдынғы бағдарларын раўажландырыў бойынша әмелге асырыўдағы тийкарғы куралы есапланады. Салық системасын тәртипке салыў финанслық системаны раўажландырыўға жәрдем береді.

Салықлар мэмлекет бюджетиниң тийкарғы дэрамат дереги болып есапланады. Юридикалық мәнисте, салықлар – бул нызам менен белгиленген мәжбүрий, ҳақы төленбестен хэм де эквивалентсиз, қайтарылмаслық шэрти менен физикалық хэм юридикалық тәрәплерден мэмлекет пайдасына әмелге асырылатуғын төлемлерден ибарат.

2012-жылда салық жүгин кемейтиў саясаты даўам еттирилди. Киши кэрхана хэм микрофирмалар ушын бирден-бир салық төлеми ставкалары 6 проценттен 5 процентке түсирилгени, жеке тәртиптеги исбилерменлер ушын белгиленген салық ставкасы болса сезилерли дәрежеде, яғный орташа еки есеге кемейтилгени буны айқын тастыйықлайды¹.

Соған қарамастан, мэмлекетлик бюджеттиң дэраматлар бөлеги бойынша көрсеткишлери толық орынланды, ерисилген профицит жалпы ишки өнимге салыстырғанда 0,4 процентти қурады².

Экономиканы еркинлестириў шэраятинда салық системасын және де жетилистириўден мақсет экономиканың тийкарғы тармағы болған аўыл-хожалығын турақлы раўажландырыў, салық жүгин (аўырлығын) жеңиллестириў хэм де жер ресурсларынан мақсетке муўапық пайдаланыўды салықлар арқалы хошаметлеў, сондай-ақ, усы тармақты хэр тәрәплеме қоллап-

¹ Каримов И.А. Бас мақсетимиз – кең көлемли реформалар хэм модернизациялаў жолын булжытпай даўам еттириў. Өзбекстан Республикасы Президенти Ислам Каримовтың 2012-жылда елимизде социаллық-экономикалық раўажландырыўдың жуўмақлары хэм 2013-жылға мөлшерленген экономикалық бағдарламаның ең әҳмийетли бағдарларына бағышланған Министрлер Кабинетиниң мәжилисиндеги баянаты // «Еркин Қарақалпақстан» газетасы, 2013-жыл 22-январ, (19316).

² Сол жерде.

қуўатлау зәрүр. Мәмлекетимизде салық жүгин жеңиллетий, салыққа тартыу системасын әпиўайыластырыу хәм унификациялау бойынша киши бизнес субъектлерин қоллап-қуўатлау мақсетинде бир қатар қосымша салық хәм бажыхана жеңилликлери берилди.

Соның ушын да билимлендириу системасында салықлар ҳаққындағы билимлерди үйрениуде республикамызда әмелге асырылып атырған салық тараўындағы реформаларды талабаларға толығырақ жеткерий, жоқары оқыу орынларының тәлим бағдарлары ушын оқыу қолланбалар хәм оқыу методикалық қолланбалар таярлау, салық тараўында әмелий изертлеулер алып барыу ҳүкиметимиз дыққат-итибарында турған тийкарғы ўазыйпалардан есапланады.

Оқыу методикалық қолланбада (мәселелер топламында) финанс, бухгалтериялық есап хәм аудит, экономика хәм бакалавриаттың экономикалық емес тәлим бағдарларының оқыу бағдарламасына сәйкес темалар бойынша мәселелер берилген.

Бул оқыу методикалық қолланбада талабалар курс бойынша алған билимлерин әмелде сынап көреди. Олар оқыу методикалық қолланбада берилген мағлыўматлар тийкарында мәселелерди шешип белгиленген нәтийжелерге ериседи. Сондай-ақ салық системасында салықларды есаплаудың басланғыш бағдарларын үйренеди. Соның менен бир қатарда талабалар тәжирийбе топлап келеси ўақытларда кәрхана, фирмаларда өткерилетуғын әмелиятта өзиниң билимлерин байытады. Бундай көнликпелерди өзинде жәмлеу талабалар ушын жүдә пайдалы болып есапланады.

Салықлар хәм салыққа тартыу курсы бойынша оқыу методикалық қолланба қарақалпақ тилинде биринши рет баспадан шығарылып атыр. Сонлықтан берилген материалларда, мәселелердиң берилиўинде, сондай-ақ берилген тапсырмаларда айырым кемшиликлер болыўы мүмкин. Бул кемшиликлерди анықлап, бизге баҳалы мәсләхәтлерин хәм усынысларын беретуғын китап оқыўшыларға хәм қәнигелерге өз миннетдаршылығымызды алдыннан билдирип қаламыз.

1-тема. Өзбекстан республикасы салық системасының тийкарлары

Салық категориясы - бул адамзат жәмийетиниң пайда болыўы хәм раўажланыўы менен тығыз байланыста болады. Дүня жүзлик экономикалық раўажланыўында салықлар экономиканы мәмлекет тәрәпинен тәртипке салыўдың әхмийетли қуралы болып есапланады.

Әмелиятта хәм улыўма экономика илиминде салықлардың мазмунына хәр қыйлы көз-қараслардың бар болғанлығы себепли усы категориядан хәр бир мәмлекет өзиниң өзгешелигине сәйкес рәўиште пайдаланады.

Хәш бир жәмийетти ямаса мәмлекетти салық системасысыз көз алдымызға келтириў мүмкин емес. Себеби салықлар тек ғана мәмлекетлик бюджет дәрәматларын қәлиплестириўдиң тийкарғы қуралы болып қалмастан, өним ислеп шығарыўдың көлемин көбейтиўге, инвестицияларды экономикаға тартыўды хошаметлеўге, бәсекиге шыдамлы өнимниң үлесин көбейттириўге, киши бизнести хәм базар инфратурктурасын раўажландырыўға, улыўма мәмлекетлик талаптарды қанаатландырыўға хызмет етеди.

1-мәселе.

Төмендеги берилген салықлардың қайсылары экономикалық мәнисине қарай жанапай (қыя) салықлар, қайсылары туўры салықлар қурамына киретуғынын *сызылма түринде көрсетиң.*

- 1.Физикалық тәрәплердиң дәрәматынан алынатуғын салық.
- 2.Қосымша қун салығы (ҚҚС).
- 3.Жер салығы.
- 4.Физикалық тәрәплердиң транспорт қуралларына бензин, дизел жанар майы хәм суйықлатылған газ пайдаланғанлығы ушын алынатуғын салық.
- 5.Юридикалық тәрәплерден өндирилетуғын пайда салығы.
- 6.Жер асты қазылма байлықларынан пайдаланғанлығы ушын салық.
- 7.Абаданластырыў хәм социаллық инфраструктураны раўажландырыў салығы.
- 8.Суў ресурсларынан пайдаланғанлығы ушын салық.
- 9.Акциз салығы.

10.Бажыхана бажы төлемлери хэм басқалар.

11.Мүлик салығы.

2-мәселе.

Өзбекстан Республикасы Салық Кодексиниң 6-статьясына муўапық улыўма мәмлекетлик салықларға қайсылары киретуғынын көрсетиң.

1. Жер салығы.

2.ҚҚС.

3. Физикалық тәреплердиң дәрәматынан алынатуғын салық.

4. Юридикалық тәреплерден өндирилетуғын пайда салығы.

5.Физикалық тәреплердиң транспорт қуралларына бензин, дизел жанар майы хэм суйықлатылған газ пайдаланғанлығы ушын алынатуғын салық.

6.Акциз салығы.

7.Абаданластырыў хэм социаллық инфраструктураны раўажландырыў салығы.

8.Суў ресурсларынан пайдаланғанлығы ушын салық.

9.Мүлик салығы.

10.Бажыхана бажы төлемлери хэм басқалар.

11.Жер асты қазылма байлықларынан пайдаланғанлығы ушын салық.

3-мәселе.

Салықлар салыққа тартыў объектине қарай үш топарға бөлинеди. Төмендеги салықлардың қайсылары айланыстан алынатуғын салықлар, дәрәматтан алынатуғын салықлар хэм мүлик қунынан алынатуғын салықлар қурамына киретуғынын *сызылма түринде көрсетиң.*

1. Жер асты қазылма байлықларынан пайдаланғанлығы ушын салық.

2. Акциз салығы.

3. Суў ресурсларынан пайдаланғанлығы ушын салық.

4.Физикалық тәреплердиң транспорт қуралларына бензин, дизел жанар майы хэм суйықлатылған газ пайдаланғанлығы ушын алынатуғын салық.

5. Юридикалық тәреплерден өндирилетуғын пайда салығы.

6. Бажыхана бажы төлемлери хэм басқалар.

7. Абаданластырыў хэм социаллық инфраструктураны раўажландырыў салығы.

8. Физикалық тәрептердиң дәрәматынан алынатуғын салық.

9. ҚҚС.

10. Жер салығы.

11. Мүлик салығы.

2-тема. Юридикалық тәрептерден өндирилетуғын пайда салығы

Салық кодексине муўапық юридикалық тәрептерден алынатуғын пайда салығын төлеўшилер болып, финанс жылында салыққа тартылатуғын пайдаға ийе болған юридикалық тәрептер есапланады. Бирақ салыққа тартыўдың айырым тәртибине өткен кәрханалар, соның ишинде бирден-бир салық төлемине өткен микрофирмалар хэм киши кәрханалар, саўда хэм улыўма аўқатланыў шөлкемлери, бирден-бир жер салығын төлеўши аўыл-хожалық товар ислеп шығарыўшылары бул салықтың төлеўшилери болып есапланбайды. Олар өзлери ушын ықшамластырылған салықты төлейди. Булардан тысқары исбилерменлик хызметиниң тек айырым түрлерине қатаң ставкада салық төлеўшилерде бул салықтың төлеўшилери есапланбайды.

Юридикалық тәрептер пайда салығы бойынша есап-санақларын ғәрезсиз рәуиште өз бетинше әмелге асырады. Салыққа тартыў мақсетинде пайда салығын төлеўшилер резидентлер хэм резидент емеслер деп ажыратылады.

Өзбекстан Республикасының резиденти деп, Өзбекстанда шөлкемлестирилген ямаса дизимнен өткен хэм де бас кәрханасы Өзбекстанда жайласып, Өзбекстан Республикасынан тысқарыда дизимнен өткен юридикалық тәрептер есапланады. Өзбекстан Республикасы резиденти болған юридикалық тәрептер Өзбекстанда хэм оннан тысқарыдағы хызметинен алған дәрәматларынан пайда салығына тартылады.

Өзбекстан Республикасының резиденти болмаған юридикалық тәрептер, тек Өзбекстан Республикасында көрсеткен хызметинен алған дәрәматлары бойынша салыққа тартылады. Резидентлер удайы хызмет

көрсетиушілер болса, резидент емеслер хызмети Республикада ўақтыншалық характерге ийе болады.

4-мәселе.

Төмендеги мағлыўматларға тийкарланып қанша *пайда салығын төлеў керек екенлигин көрсетиң.*

Юридикалық тәрәптен алынатуғын пайда салығы ставкасы – 9%.

Мағлыўматлар мың сум есабында келтирилген:

- 1.Өним (жумыс хәм хызметлер) сатыўдан түскен түсим – 9824;
- 2.ҚҚС – 1032;
- 3.Акциз салығы – 800;
- 4.Сатылған өним (товар)ди ислеп шығарыўдың өзине түсер баҳасы – 7039;
- 5.Сатыў қәрежетлери – 79;
- 6.Административлик қәрежетлер – 127;
- 7.Тийкарғы искерликтин басқа процесслеринен дәрамаат – 78;
- 8.Алынған дивидендлер – 119;
- 9.Валюта курсы бойынша парық – +73;
- 10.Финанслық искерлик бойынша басқа қәрежетлер – 59;
- 11.Күтилмеген пайда – 9;
- 12.“Өним (жумыс хәм хызмет)ди ислеп шығарыў хәм сатыў қәрежетлериниң қурамы хәмде финанслық нәтийжелерди қәлиплестириў тәртиби ҳаққында” ғы Нызамында көрсетилген қәрежетлери – 756;
- 13.Салық жеңиллиги – 500.

Мәселени шешиў бойынша методикалық көрсетпе:

1. Юридикалық тәрәплерден алынатуғын салықтың объекти “Өним (жумыс хәм хызмет) ди ислеп шығарыў хәм сатыў қәрежетлериниң қурамы хәмде финанслық нәтийжелерди қәлиплестириў тәртиби ҳаққында” ғы №54 Нызамға муўапық анықланып, оған тийисли салық объектин анықлаў төмендеги тәртипте алып барылады.

$$CCT = CTT - ҚҚС - AC = 9824 - 1032 - 800 = 7992$$

$$\mathbf{ЖП} = \mathbf{ССТ} - \mathbf{ӨТБ} = 7992 - 7039 = 953$$

(бул жерде, ССТ – сатыудан түскен түсим; ҚҚС – қосымша қун салығы; АС – акциз салығы; ЖП - жалпы пайда; ССТ - сатыудан алынған сап түсим; ӨТБ- сатылған өнім (товар)ниң өндирилк өзине түсер баҳасы).

$$\mathbf{ДҚ} = 79 + 127 = 206$$

$$\mathbf{ТИП} = \mathbf{ЖП} - \mathbf{ДҚ} + \mathbf{БД} - \mathbf{БЗ} = 953 - 206 + 78 + 0 = 825$$

(бул жерде, ТИП - тийкарғы искерликтен алынған пайда; ДҚ - дәуир қәрежетлери; БД - тийкарғы искерликтен алынған басқа дәрамаатлар; БЗ - тийкарғы искерликтен көрилген басқа зыянлар).

$$\mathbf{ФД} = 119 + 73 = 192$$

$$\mathbf{УП} = \mathbf{ТИП} + \mathbf{ФД} - \mathbf{ФҚ} = 825 + 192 - 59 = 958$$

(бул жерде, УП - улыўма хожалық искерлигинен алынған пайда; ФД - финанслық искерликтен алынған дәрамаатлар; ФҚ - финанслық искерлик қәрежетлери).

$$\mathbf{СТП} = \mathbf{УП} + \mathbf{КП} - \mathbf{КЗ} = 958 + 9 - 0 = 967$$

(бул жерде, СТП - салық төлегенге шекем алынған пайда; КП - күтилмеген пайда; КЗ - күтилмеген зыян).

2. СТПға жоқарыдағы “Өним (жумыс хәм хызмет) ди ислеп шығарыў хәм сатыў қәрежетлериниң курамы хәмде финанслық нәтийжелерди қәлиплестириў тәртиби ҳаққында” ғы Нызамында көрсетилген қәрежетлердиң парықы тикленеди, яғный бизиң мысалымызда:

$$967 + 756 = 1723 \text{ мың сумды қурайды.}$$

Бул суммадан акциялар хәм баҳалы қағазлардан дивидендлер (пайызлар) төлеў дерегинде салыққа тартылғанлығынан шегириледи, яғный:

$$1723 - 119 = 1604 \text{ мың сумды қурайды.}$$

Соннан салық бойынша жеңилликлер шегириледи, яғный

$$1604 - 500 = 1104 \text{ мың сумды қурайды.}$$

3. 2013- жыл ушын пайда салығы ставкасы 9 пайызлығын есапқа алған ҳалда салық суммасы:

$$P_c = 1104 \times 9\% = 99,36 \text{ мың сумды қурайды.}$$

5-мәселе.

Төмендеги мағлыұматлар тийкарында неше сум *пайда салығын төлеу кереклигин анықлаң (мың сум)*.

- Сатыўдан алынған сап түсим – 4303;
- соннан экспорт искерлигинен – 782;
- Салық төлегенге шекемги алынған пайда – 619;
- Алынған дивидендлер – 86;
- Салық бойынша жеңилликлер – 211;
- Юридикалық тәреплерден алынатуғын пайда салығы ставкасы – 9%.

Мәселени шешиў бойынша методикалық көрсетпе:

Республикамыз салық нызамшылығына муўапық юридикалық тәреплердиң еркин алмастырылатуғын валютадағы экспортына жеңилликли ставкалар белгиленген. Демек, жеңилликли ставкалардың қайсы бирин қоллаўды анықлаў ушын экспорт өним (товар)иниң улыўма сатыў көлеминдеги салмағы анықланады, яғный:

$$1) (782 / 4303) \times 100\% = 18,2\%$$

Бул мысалда экспорт өними (товары)ниң улыўма сатыў көлеминдеги салмағы 18,2 пайызды курайды. Бундай ҳалда белгиленген пайда салығы ставкасы 30 пайызға кемейеди, яғный:

$$9\% \times 30\% / 100\% = 2,7\% \text{ ке, демек кәрхана пайда салығын } 6,3 \text{ пайызда (} 9 - 2,7) \text{ төлейди.}$$

$$2) 619 + 4303 - 86 - 211 = 4625 \text{ мың сум.}$$

$$4625 \times 6,3\% = 291,37 \text{ мың сум.}$$

6-мәселе.

Өндирис кәрханасы екинши жыл искерлик жүргизбекте, оның пайда салығын төлегенге шекем болған дәрматы 570 мың сум болған.

Есабат дәуири ушын қосымша рәуиште төмендеги мағлыұматлар бар:

- ҳәкимиятта қайырхомлық жәрдеми көрсетилген – 40 мың сум;
- меҳрибанлық үйине жәрдем көрсетиў ушын – 11 мың сум;

- өндиристи раўажландырыў ушын – 471 мың сум (жыл даўамында топланған амортизация – 503 мың сум);

- юридикалық тәрептерден алынатуғын пайда салығы ставкасы – 9%.

Есабат дәўири ушын төлениўи керек болған пайда салығы неше сумға тең екенин анықлаң.

7-мәселе.

Өндирис кәрханасы екинши жыл искерлик жүргизбекте, оның пайда салығын төлегенге шекемги болған дәраматы 983 мың сум болған.

Есабат дәўири ушын қосымша рәўиште төмендеги мағлыўматлар бар:

-хәкимиятқа қайырхомлық жәрдеми көрсетилген – 51 мың сум;

-меҳрибанлық үйине жәрдем көрсетиў ушын – 582 мың сум .

Есабат дәўири ушын кәрхана төлеўи керек болған пайда салығы (салық ставкасы – 9 %) неше сумға тең екенин анықлаң.

8-мәселе.

ҚҚС хәм пайда салықларын төлеўшиси есапланған өндирис кәрханасы 2012 - жыл есабат дәўири ушын төмендеги көрсеткишлерге ийе:

-ишки базарда өним (товар)ди сатыўдан түскен түсим – 34900 мың сум;

-сырт ел валютасына сатылған өним (товар) 17 мың АҚШ доллары муғдарында (жүк артылған ўақытта 1 АҚШ доллары – 2000 сум);

-қоймаханаларды ижараға бериўден алынған сап дәрамат – 3800 мың сум;

-үскенелерди өз ўақтында алып келип орнатылмағаны ушын сатыўшы кәрханадан түскен жәрийма хәм шәртнамада көрсетилген қосымша төлеў – 998 мың сум;

-жәрдемши кәрханадан алынған дивидендлер (дивидендтен өндирилген салық хәққындағы мағлыўмат бар) – 1339 мың сум;

-“Шахтемир” фирмасы тәрепинен кадрлар бөлимине тийисли 2745 мың сумлық компьютер бағдарламасы жаратылған хәм бийпул орнатып берилген;

-2011 – жылдағы нызамшылыққа тийкарынан шегирмеге алып барылған 4250 мың сумлық сатылған өним (товар)ниң ақшасы келип түскен;

-сатылған өнім (товар)лердің өндіріслік өзінге түсер бағасы –26450 мың сум, соннан өндірісте іспетилетуғын тийкарғы қураллардың тозыуы белгиленген нормаға 2 коэффициент қолланылған болып, 5540 мың сумды қураған.

Өткен дәуір үшін төмендегі қәрежетлер әмелге асырылған:

-норма шегарасында өзіннің өнім (товар)ин реклама етиуі үшін – 254 мың сум сарыпланған;

-басқарыуда іслеушилер үшін іс хақы бойынша қәрежет – 6720 мың сум;

-хызмет сапары қәрежетлери, нормадағысы – 515 мың сум, нормадан жоқары –100 мың сум;

-хызмет автомобилін сақлау үшін қәрежетлер – 254 мың сум;

-қол телефон –2525 мың сум;

-өндірісте қатнаспайтуғын тийкарғы қураллардың амортизациясы – 1124 мың сум;

Есабат дәуірінде есап-бетлери бойынша алынған қосымша қун салығы– 1274 мың сум.

1. Есабат дәуірінде мәмлекет бюджетине төлениуі керек болған пайда салығы суммасын анықлаң. 2012 - жыл үшін салық ставкасы – 9%.

2. Мәмлекет бюджетине төлениуі керек болған ҚҚС анықлаң.

3. Қархананың финанслық нәтийжелери бойынша есабатты дүзиң (бунда 4-мәселени шешиуі бойынша методикалық көрсетпеден пайдаланың).

4. Есабат дәуіри үшін пайда салығының формасын толтырың.

Мәселени шешиуі дәуірінде мүлик салығы, жер салығы хәм де басқа салықлар хәм мәжбүрий төлемлерге итибар бермеуіге рухсат етиледі.

3-тема. Физикалық тәреплердің дәраматларынан алынатуғын салық

Бизге мәлим, салық нызамшылығында салыққа тартыу мақсетинде салық төлеушилер екиге бөлінген, яғнай, юридикалық хәм физикалық тәреплерге.

Физикалық тәрептерге-юридикалық тәреп атағын алмаған Өзбекстан Республикасы пуқаралары, шет-ел пуқаралары хәм пуқаралығы болмаған тәрептер киреди.

Физикалық тәрептер төлеп атырған салықлардың ишинде бюджет түсимлеринде салмақлы орынды ийелейтуғын салық бул-физикалық тәрептерден алынатугын дәрәмат (табыс) салығы.

Физикалық тәрептерден алынатугын дәрәмат салығы-мәмлекетлик бюджет дәрәматларының дереклериниң бири болып, ол улыўма мәмлекетлик салықлардың курамына киреди. Оның өзине тән өзгешелиги сонда, салық физикалық тәрептердиң тиккелей дәрәматларынан алынады.

Бүгинги күнде физикалық тәрептер төлеп атырған салықлар хәм жыйымлар бюджет дәрәматларының дерлик 15-20 пайызын курайды.

9-мәселе.

Физикалық тәрепке 2013 - жылдың январ хәм феврал айларында 880000 сум (440000+440000) ис ҳақы есапланған. Январ айы ушын 38564 сум салық усланған. Физикалық тәрептен феврал айында усланыўы тийис болған *дәрәмат салығы суммасын анықлаң.*

2013-жыл ушын ең кем ис ҳақы – 79590 сум.

Мәселени шешиў бойынша методикалық көрсетпе:

2013-жыл ушын физикалық тәрептерден алынатугын дәрәмат салығы ставкалары³

Салық салынатугын дәрәмат	Салық ставкасы
Ең кем ис ҳақының бес есесине шекем	Дәрәмат суммасының 8 пайызы
Ең кем ис ҳақының бес есесинен (+1сум) он есеси муғдарына шекем	Бес есе муғдардан салық +ең кем ис ҳақы муғдарының бес есесинен асатуғын суммадан 16 пайыз
Ең кем ис ҳақының он есеси (+1 сум) хәм оннан жоқары муғдарда	Он есе муғдардан салық + ең кем ис ҳақы муғдарының он есесинен асатуғын суммадан 22 пайыз

$$1) \text{ STD} = 880000 (440000 + 440000) \text{ сум}$$

³ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2012 йил 25 декабрдаги «Ўзбекистон Республикасининг 2013 йилги асосий макроиктисодий кўрсаткичлари прогнози ва Давлат бюджети параметрлари тўғрисида»ги ПҚ-1887-сонли қарори.

Бунда, СТД – салыққа тартылатуғын дәрамат.

2) Январ айындағы дәрамат салығын есаплау үшін көрсетпе:

$$5 \times 79590 \times 8\% = 31836 \text{ сум};$$

$$(440000 - 5 \times 79590) \times 16\% = 6728 \text{ сум};$$

$$31836 + 6728 = 38564 \text{ сум.}$$

3) Феврал айы үшін дәрамат салығының есапланыуына көрсетпе:

$$2 \times 5 \times 73590 \times 8\% = 63672 \text{ сум};$$

$$(880000 - (2 \times 5 \times 79590)) \times 16\% = 13456 \text{ сум};$$

$$63672 + 13456 = 77128 \text{ сум.}$$

4) Феврал айы үшін усанылыуы керек болған салық суммасы

$$77128 - 38564 = 38564 \text{ сумды қурайды.}$$

10-мәселе.

Өзбекстан Республикасы Салық Кодекси бойынша хәр бир толық ай ушын ең кем ис ҳақының төрт есеси муғдарында жеңилликке ийе болған физикалық тәрепке 2013 - жыл май айында 725000 сум ис ҳақы есапланған. Физикалық тәрептен усаныуы керек болған *дәрамат салығын анықлаң.*

2013 - жыл май айы ушын ең кем ис ҳақы 79590 сум.

Мәселени шешиу бойынша методикалық көрсетпе:

Физикалық тәрептиң салыққа тартылмайтуғын дәраматын анықлаймыз, яғный 318360 сум (79590×4);

$$1) \text{ СТД} = 725000 - 318360 = 406640 \text{ сум};$$

$$2) 79590 \times 5 \text{ (есеси)} = 397950 \text{ сум};$$

$$79590 \times 10 \text{ (есеси)} = 795900 \text{ сум};$$

$$3) 397950 \times 8\% = 31836 \text{ сум};$$

$$31836 + (406640 - 397950) \times 16\% = 33226,4 \text{ сум.}$$

Демек, жеңилликке ийе болған бул физикалық тәреп 725000 сум ис ҳақысынан 33226,4 сум дәрамат салығын бюджетке төлеуи керек.

11-мәселе.

Кәрхана есапшысы С.Сарсенбаевқа 2013 - жыл январ айында 672500 сум ис ҳақы есапланған. Оннан қанша муғдарда *дәрабат салығын өндириў кереклигин анықлаң.*

2013 - жыл январ айы ушын ең кем ис ҳақы 79590 сум.

Мәселени шешиў бойынша методикалық көрсетпе:

1) Физикалық тәрәплердиң дәраматына салынуатуғын салықты анықлаў ушын биринши нәўбетте физикалық тәрәптиң бул ай ушын СТД анықланыўы керек, яғный бул мысалда СТД 672500 сумды курайды.

$$СТД = 672500 \text{ сум.}$$

2) СТД тан Өзбекстан Республикасы Салық Кодексинде белгиленген (физикалық тәрәптиң ис ҳақы, сыйлық пуллары ҳәм басқа дәрабатларынан) ставкалар бойынша дәрабат салығы өндириледи.

Январ айы ушын ең кем ис ҳақы муғдары 79590 сумды курайды.

$$79590 \times 5 \text{ (есеси)} = 397950 \text{ сум;}$$

$$79590 \times 10 \text{ (есеси)} = 795900 \text{ сум;}$$

$$397950 \times 8\% = 31836 \text{ сум ;}$$

$$31836 + (672500 - 397950) \times 16\% = 75764.$$

3) жеке жәмленип барылатуғын Пенсия есап-бетлерине мәжбүрий ажыратпа (ставкасы – 1%):

$$672500 \times 1\% = 6725.$$

$$4) 75764 - 6725 = 69039.$$

Демек, кәрхана есапшысы С.Сарсенбаев январ айы ис ҳақысынан бюджетге 69039 сум дәрабат салығын төлеўи керек.

12-мәселе.

Кәрхана жумысшысына 2013-жыл феврал айы ушын 867500 сум ис ҳақы есаплап жазылған. Жумысшының ис ҳақысынан январ айы ушын қанша *дәрабат салығы есапланғанлығын көрсетиң.*

2013 - жыл феврал айы ушын ең кем ис ҳақы 79590 сум.

Мәселени шешиў бойынша методикалық көрсетпе:

1) Кәрхана жумысшысының ис ҳақысынан феврал айы ушын дәрәмат салығы төмендеги тәртипте усланады:

Салық суммасы анықланады (867500 сум да):

$$1) 867500 - 795900 = 71600 \times 22\% = 15752 \text{ сум};$$

$$2) 795900 - 397950 = 397950 \times 16\% = 63672 \text{ сум};$$

$$3) 397950 \times 8\% = 31836 \text{ сум};$$

$$4) 15752 + 63672 + 31836 = 111260 \text{ сум}.$$

«Пуқаралардың жәмленип барылатуғын пенсия тәмийнаты ҳаққында»ғы нызамның (2004-жыл 21-декабрдеги) 10-статьясына муўапық жумыс бериўшилер ҳәр айда нызам ҳүжжетлерине муўапық есаплап жазылған физикалық тәрәплердин дәрәматына салық суммасының тийисли кемеийўи есабынан мәжбүрий жәмленип барылатуғын пенсия төлемлерин есаплап барады. 2013-жылда пуқаралардың жеке жәмленип барылатуғын Пенсия есап-бетлерине мәжбүрий ажыратпалар қәнигениң есаплап жазылған ис ҳақы (дәрәматы)нан 1,0 пайызлы муғдарда усы сумманы физикалық тәрәплердин дәрәматына есаплап жазылған салықтан шығарып тасланған ҳалда киргизиледи.

2) Бюджетке өткерилиўи тийис болған салық суммасын анықлап аламыз:

-салық суммасы есаплап жазылды – 111260 сум;

-мәжбүрий жәмленип барылатуғын пенсия төлеми есаплап жазылды:

$$867500 \times 1\% = 8675 \text{ сум};$$

- бюджетке өткерилиўи керек болған дәрәмат салығы суммасы:

$$111260 - 8675 = 102585 \text{ сумга тең}.$$

2013-жылда қәнигениң Пенсия фондына мәжбүрий қамсызландырыўи взносы ставкасы 6 пайыз етип белгиленген. Бизиң мысалымызда қәнигениң Пенсия фондына мәжбүрий қамсызландырыўи социаллық взносы суммасы:

$$867500 \times 6\% = 52050 \text{ сумды қурайды}.$$

Буннан тысқары, кәсиплик аўқамына ағзалары тийисли питимлер, шәртнамалар, мәжилис қарарларына хәм де қәнигелердин арзаларына муўапық

есаплап жазылған ис ҳақының 1 пайызы муғдарында кәсиплик аўқам төлемлерин төлейди:

$$867500 \times 1\% = 8675 \text{ сум};$$

Қәнигеге салықлар хәм мәжбүрий ажыратпалар усланғаннан кейин берилиўи керек болған дәрәмат суммасы төмендегише:

$$867500 - (111260 + 52050 + 8675) = 695515 \text{ сум.}$$

13-мәселе.

Физикалық тәрәпке 2013 - жыл июл хәм август айларында 942000 сум (471000 + 471000) ис ҳақы есаплаған. Сондай-ақ июл айында 120000 сум сыйлық берилген. *Физикалық тәрәптен июл хәм август айларында усланыўы керек болған салық суммасын анықлаң.*

14-мәселе.

2 – группа майыбына 2013 - жыл август хәм сентябр айларында 980000 сум (490000 + 490000) ис ҳақы есапланған. Август айында 980544 сум салық усланған. *Сентябр айында усланыўы керек болған салық суммасын анықлаң.*

4-тема. Қосымша қун салығы (ҚҚС)

Хәзирги ўақытта Өзбекстан Республикасында хәм халық аралық салық әмелиятында жанапай (қыя) салықлардың тийкарғы түрлеринен бири – қосымша қун салығы есапланады.

Қосымша қун салығы хәр бир өндирис басқышында хәм сатыў (реализация) процессинде өндирилетуғын көп қырлы жанапай салық болып есапланады.

Қосымша қун өзиниң экономикалық мәнисине қарай, сатылған өнимлер, орынланған жумыслар хәм көрсетилген хызметлердиң қуны менен ислеп шығарыў процессинде тутынылған товарлар, шийки затлар хәм хызметлердиң қуны ортасындағы айырмадан ибарат.

Қосымша қун салығына тән болған әхмийетли өзгешеликлердиң бири, соннан ибарат, салыққа тартыўдың объекти болып, тек ғана ишки базардағы товар айланысы емес, бәлким елимиздеги кәрханалардың сыртқы базарлардағы товар айланысы да есапланады.

Экономикалық әдебиеттерде, көпшілік жағдайларда, қосымша қун салығын «Европаша» салық деп те атайды.

Хәзирги ўақытта қосымша қун салығы Европа аўқамына ағза болған еллердиң мәмлекетлик бюджетлериниң дәраматларын кәлиплестириўде әхмийетли орын ийелейди. Европа еллеринде жанапай (қыя) салықлардың роли АҚШ, Япония, Канада хәм Австралияға қарағанда жоқарырақ.

15-мәселе.

Төмендеги мағлыўматларға тийкарланып *ҚҚС* суммасын анықлаң (мың сум).

1. Есабат дәўиринде сатып алынған шийки зат хәм материаллар – 9850;
2. Есабат дәўиринде жөнетилген товарлар қуны – 18500.

Мәселени шешиў бойынша методикалық көрсетпе:

1) Кәрхана есабат дәўиринде жөнетилген товарлары бойынша жеңилликке ийе болмағанлы себепли толық салық төлейди, яғный:

$$C_{\text{ққс}} = C_{\text{та}} \times \text{СС}/100\% = 18500 \times 20\% = 3700 \text{ мың сум.}$$

(бул жерде, $C_{\text{ққс}}$ – тутыныўшылардан өндирилетуғын салық суммасы; $C_{\text{та}}$ – салыққа тартылатуғын айланьс; СС – салық ставкасы).

2) Бюджетке өткерилиўи керек болған салық суммасын анықлаў ушын есабат дәўиринде қосымша қун салығы менен сатып алынған шийки зат хәм материаллар ушын төленген қосымша қун салығын айырамыз, яғный:

$$K_{\text{ққс}} = K_{\text{к}} \times \text{СС}/100\% = 9850 \times 20\% = 1970 \text{ мың сум.}$$

(бул жерде, $K_{\text{ққс}}$ – тутыныўшылардан өндирилетуғын салық суммасы; $K_{\text{к}}$ – шийки зат хәм материаллар сатып алыў ушын кеткен қаржылар).

3) Бюджетке өткерилиўи керек болған салық суммасы есабат дәўиринде жөнетилген товарлар бойынша есапланған қосымша қун салығынан сатып алынған шийки зат хәм материаллар ушын төленген қосымша қун салығының айырмасына тең, яғный:

$$СБ_{\text{ққс}} = C_{\text{ққс}} - K_{\text{ққс}} = 3700 - 1970 = 1730 \text{ мың сум.}$$

(бул жерде, $СБ_{\text{ққс}}$ – бюджетке төленетуғын салық суммасы).

16-мәселе.

Төмендеги мағлыұматларға тийкарланып қосымша қун салығы суммасын анықлаң (мың сум).

1. Есабат дәуиринде сатып алынған шийки зат хәм материаллар (K_{κ}) – 4700;
2. Сатып алынған тийкарғы қураллар ($C_{\text{сқ}}$) – 6800;
3. Есабат дәуиринде жөнетилген товарлар қуны ($C_{\text{та}}$) – 37000;
4. Тийкарғы қураллар реализациясы ($T_{\text{кр}}$) – 1250;
5. Тийкарғы қураллардың амортизация қуны ($T_{\text{қа}}$) – 650.

Мәселени шешиұ бойынша методикалық көрсетпе:

а) $C_{\text{ккс}} = C_{\text{та}} \times \text{СС}/100\% = 37000 \times 20\% = 7400$ мың сум;

б) Тийкарғы қураллар реализациясында қосымша қун салығы тийкарғы қураллардың реализациясы хәм амортизация қуны ортасындағы парықтан есапланады, яғный:

$$T_{\kappa} = T_{\text{кр}} - T_{\text{қа}} = 1250 - 650 = 600$$

$$C_{\text{кқс}} = T_{\kappa} \times \text{СС} / (\text{СС} + 100) = 600 \times 20\% / (20\% + 100\%) = 100 \text{ мың сум.}$$

(бул жерде. T_{κ} – Қосымша қун салығы хәм есапқа алынған товар қуны).

$$C_{\text{кқс}} = 7400 + 100 = 7500 \text{ мың сум;}$$

$$K_{\text{кқс}} = 4700 \times 20\% = 940 \text{ мың сум;}$$

Өз тутыныұы ушын сатып алынған тийкарғы қураллар ушын төленген қосымша қун салығы суммасы есапқа алынбайды, бәлким тийкарғы қуралдың қуны сыпатында кирис қылынады, соның ушын 1360 мың сумға сатып алынған тийкарғы қураллар қунындағы қосымша қун салығы есапқа алынбайды.

$$K_{\text{кқс}} = C_{\text{сқ}} \times \text{СС}/100\% = 6800 \times 20\% = 1360 \text{ мың сум;}$$

$$K_{\text{кқс}} = 940 + 1360 = 2300 \text{ мың сум.}$$

в) $СБққс = C_{\text{кқс}} - K_{\text{кқс}} = 7500 - 2300 = 5200$ мың сум.

17-мәселе.

Қосымша қун салығы төлеұшиси болған қайта ислеұ кәрханасы ағымдағы жылда төмендеги көрсеткишлерге ийе:

-өним (товар)ди сатыұдан түскен түсим – 5800 мың сум;

-бунда қайтарып берилиўи тийис болған ыдыстың баҳасы – 470 мың сум;
-бийпул өзине түсер баҳасы бойынша 340 мың сумлық өним (товар) берилген;

-Алынған жәрийма суммасы – 48 мың сум;

-Банктен алынған пайызлар – 40 мың сум;

-520 мың сумға кәрхана тәрәпинен материаллық емес активлер сатылған (басланғыш баҳасы –820 мың сум, топланған амортизация – 350 мың сум);

-ликвидлик емес шийки зат запасларын сатыўдан түскен түсим – 102 мың сум, олардың өзине түсер баҳасы – 98 мың сум.

Счёт-фактурада алынған қосымша қун салығы:

-шийки зат ушын – 630 мың сум;

-өндирис биналарын ижараға бериўден – 320 мың сум;

-қол телефоннан – 82 мың сум.

Ағымдағы дәўирде мәмлекет бюджетине төлениўи керек болған ҚҚС неше сумға тең екенлигин анықлаң.

18-мәселе.

Төмендеги мағлыўматларға тийкарланып *қосымша қун салығының неше сумға тең екенлигин анықлаң.*

1. Есабат дәўиринде сатып алынған шийки зат ҳәм материаллар – 5550;

2. Есабат дәўиринде жөнетилген товарлар қуны қосымша қун салығы менен – 7830:

- соннан, экспорт – 4400.

19-мәселе.

Төмендеги мағлыўматларға тийкарланып *қосымша қун салығы суммасын анықлаң (мың сум).*

1. Есабат дәўиринде сатып алынған шийки зат ҳәм материаллар – 9160;

2. Есабат дәўиринде жөнетилген товарлар қуны – 10650:

- соннан, еркин алмастырылатуғын валютаға экспорт – 5950.

20-мәселе.

Қосымша қун салығын төлеўши кәрхана көрпе тигип шығарады:

- Бир көрпениң өзине түсер баҳасы – 7 мың сум;
- қосымша қун салығысыз бир көрпениң сатыў баҳасы – 12 мың сум.

2013-жыл ағымдағы дәўирде сатылған көрпелер:

- 450 – ишки базарда;
- 380 – еркин валютаға экспорт қылынған (9 мың сумға эквивалент болған баҳада);
- буннан тысқары 20 балалар бақшасына берилген;
- 50 – кәрхана жумысшы-хызметкерлерине 4 мың сумнан сатылған;
- 4 – кадрлар бөлими баслығының туўылған күнинде (юбилей) саўға етилген.

Сатыў операциялары бойынша есапланған қосымша қун салығы неше сумға тең екенлигин анықлаң.

5-тема. Акциз салығы

Өзбекстан Республикасында акциз салығы 1992-жылы қосымша қун салығы менен бирге айланыс салығы хәм сатыўдан алынатуғын салықлар орнына енгизиледи. Оның қосымша қун салығынан айырмашылығы сонда, ол айырым товарлар хәм өнимлерди шегаралап алған хәм де ол орынланған жумыс, көрсетилген хызметлер ушын қолланылмайды. Акциз салығы индивидуал характерге ийе болып, тек акциз төленетуғын товарларға ғана қолланылады.

Акциз салығы қосымша қун салығына тартылатуғын базада есапқа алынатуғын жүклеп жөнетилген товарлар қунының бир бөлеги жанапай (қыя) салық сыпатында бюджетке өндириў формасы болып есапланады.

Акциз салығының төлеўшилери болып, мүликтің формасынан хәм салыққа тартыўдың қандай тәртиби орнатылыўына қарамастан акциз асты товарларын ислеп шығарыўшы хәм де импорт етиўши юридикалық хәм физикалық тәреплер есапланады.

21-мәселе.

Төмендеги мағлыўматларға тийкарланып *акциз салығы неше сумға тең екенлигин көрсетиң (мың сум).*

1. Кәрхананың есаплы баҳасы – 4250;
2. Өним (товар) ушын белгиленген салық ставкасы – 25 %.

Мәселени шешіу бойынша методикалық көрсетпе:

Акциз салығы төмендегише анықланады:

$$Ac = KB \times CC / 100\% = 4250 \times 25\% = 1062,5 \text{ мың сум}$$

ямаса,

$$Ac = 5312,5 - 4250 = 1062,5 \text{ мың сум}$$

22-мәселе.

30 мың шийше (0,5 л ден) арақты сатыуда акциз салығы суммасын есаплаң, егерде арақтан спирттиң көлеми 41% ти қураса, акциз салығы неше сумға тең екенлигин көрсетиң.

1 дал⁴ ушын – 26160 сум.

23-мәселе.

Акциз асты товары болған хожалық сабыны бойынша төлениуи тийис болған акциз салығын есаплаң, егерде кәрхананың хожалық сабынын ислеп шығаруу ушын барлық қәрежетлери – 290 мың сумды, пайда нормасы – 22 пайызды, акциз салығы ставкасы – 18 пайызды қурайды.

Акциз салығы суммасын анықлаң.

24-мәселе.

Төмендеги мағлыұматларға *тийкарланып акциз салығы хәм қосымша қун салығы суммасын анықлаң (мың сум).*

1. Есабат дәуиринде сатып алынған шийки зат хәм материаллар – 5000;
2. Кәрхананың есаплы баҳасы – 7200;
3. Өним (товар) ушын белгиленген акциз салығы ставкасы – 16 %.

25-мәселе.

Юридикалық тәрәп Өзбекстан Республикасы бажыхана аймағына 1 млн. дана тебеки импорт қылды. *Арнаулы тебекилерден бажыханада төленетуғын акциз салығын анықлаң.*

Мәселени шешіу бойынша методикалық көрсетпе:

⁴ Дал-он литр.

Маркаланатуғын, импорт қылынатуғын темеки өнім (товар)лерине акциз салығы төмендегише есапланады:

Товардың атамасы	Өнім (товар) бирлиги ушын	1 млн. дана ушын бажыхана қуны	Акциз ставкалары хәм суммасы		
			Салық салынатуғын база	Ставка	Сумма
Филтрли темекилер	0,42	420,0 мың АҚШ доллар			
Курс 1:2000		8400000 мың сум	1 млн. дана	1000 данасына 420 АҚШ доллары	420 мың АҚШ доллары

26-мәселе.

50 мың шийше (0.5 л дан) арақты сатыўда акциз салығы суммасын есаплаң, егер де арақта спирттиң көлеми 40% ти қураса.

Акциз салығы суммасын анықлаң.

1 дал ушын – 26160 сум.

6-тема. Жер асты қазылма байлықларынан хәм суў ресурсларынан пайдаланғанлығы ушын салық

Салық кодексине муўапық, жер асты қазылма байлықларынан пайдаланғаны ушын салық улыўма мәмлекетлик салықлардың қурамына киреди. Бул салық тәбийий байлықлардан пайдаланыўдың нәтийжелилигин тәмийинлеў менен бирге фискал ўазыйпаны да атқарады. Юридикалық хәм физикалық тәреплер жер асты қазылма байлықларынан пайдаланғаны ушын салық бойынша есап-санақларын салық органларына жыл басынан өсип барыўшы жуўмақ бойынша белгиленген формада салықты төлеў ушын белгиленген мүддетте тапсырады.

Өзбекстан шәраятында суў қәдирли есапланады. Себеби елимиздиң аўыл-хожалығы тийкарынан суўғарылатуғын жерлерден ибарат. Суў хәр қандай мәмлекет ушын тийкарғы байлық есапланады. Өзиниң хызметинде суўдан пайдаланыўшы юридикалық тәреплер, дийхан хожалықлары (юридикалық

тәрәп болған хәм юридикалық тәрәп болмаған) хәм де исбилерменлик хызметин әмелге асырыўшы физикалық тәрәплер суў ресурсларынан пайдаланғаны ушын салық төлеўшилер болып есапланады. Салыққа тартыўдың айырым тәртиби орнатылған төлеўшилер хәмде коммерциялық емес шөлкемлер тийкарғы хызмет түри менен бир қатарда басқа хызмет түрлери менен шуғылланса, олар өз-алдына есап-санақ алып барыўлары хәм усы хызмет түринде пайдаланған суў көлеминен келип шығып суў ресурсларынан пайдаланғаны ушын салық төлеўи керек.

27-мәселе.

Нефт қазып алыўшы кәрхана есабат дәўиринде 2500 тонна нефт қазып алған. Кәрхана қайта ислеў ушын 2400 мың сумға (ҚҚС хәм акциз салығысыз) реализация еткен. Кәрхананың есабат дәўиринде төлениўи керек болған *жер асты қазылма байлықларынан пайдаланғанлығы ушын салық суммасын анықлаң.*

Нефт өним (товар)лерин қайта ислеўден алынатугын салық ставкасы – 20,0%.

Мәселени шешиў бойынша методикалық көрсетпе:

1. Нефт өним (товар)лерин қайта ислеўден алынған ҳақыйқатта сатылыў қунынан 20,0 % те төлениўи белгиленген;

2. Нефт өним (товар)лерин қайта ислеўден алынған өним (товар)ниң ҳақыйқатта сатылыў қуны хәм белгиленген салық ставкасынан келип шығып жер асты қазылма байлықларынан пайдаланғанлығы ушын салық суммасын есаплаймыз:

$$2400 \times 20 \% = 480,0 \text{ мың сум}$$

28-мәселе.

Кәрхана есабат дәўиринде 5400 тонна мрамор тасын қазып алып, оның бир бөлегин 3260 мың сумға ҚҚС менен реализация еткен. Кәрхананың төлеўи керек болған *жер асты қазылма байлықларынан пайдаланғанлығы ушын салық суммасын анықлаң.*

2013-жылда мрамор тасын қазып алыў ушын салық ставкасы – 3,8%.

29-мәселе.

Көмир қазып алыушы кәрхана есабат дәуірінде 2500 тонна көмир қазып алған хәм оның 55 пайызын 10500 мың сумға реализация еткен. Кәрхананың төлеуі керек болған *жер асты қазылма байлықтарынан пайдаланғанлығы ушын салық суммасын анықлаң.*

2013-жылда көмир қазып алғаны ушын салық ставкасы – 4%.

30-мәселе.

Электростанция есабат дәуірінде 650000 метр куб жер үсти суу ресурсларынан, 40000 куб.метр жер асты суу ресурсларынан пайдаланған. Кәрхана төлеуі керек болған *суу ресурсларынан пайдаланғанлығы ушын салық суммасын анықлаң.*

2013-жылда жер үсти дереклеріндеги суу ресурсларынан пайдаланғанлығы ушын 1 метр кубқа 12,4 сум, жер асты дереклеринен пайдаланылған суу ушын 1 метр кубқа 18,5 сум.

Мәселени шешиу бойынша методикалық көрсетпе:

1) Электростанциялар ушын бул салық ставкалары жер үсти дереклеріндеги суу ресурсларынан пайдаланғанлық ушын 1 метр кубқа 12,4 сум, жер асты дереклеринен пайдаланылған суу ушын 1 метр кубқа 18,5 сум белгиленген.

2) Пайдаланылған суу көлеминен хәм белгиленген салық ставкасынан келип шығып салық суммасын есаплаймыз:

$$650000 \times 12,4 \text{ сум} = 8060 \text{ мың сум};$$

$$40000 \times 18,5 \text{ сум} = 740 \text{ мың сум};$$

$$\text{Жәми: } 8060 + 740 = 8800 \text{ мың сум.}$$

31-мәселе.

Санаат кәрханасы есабат дәуірінде жәми 55000 куб метр суу ресурсларынан пайдаланған болып, соннан 40 пайызы жер асты дереклеринен, қалған бөлеги болса жер үсти дереклеринен алынған. Кәрхана төлеуі керек болған *суу ресурсларынан пайдаланғанлығы ушын салық суммасын анықлаң.*

2013-жылда жер үсти дереклериндеги суў ресурсларынан пайдаланғанлығы ушын 1 метр кубка 43,0 сум, жер асты дереклеринен пайдаланылған суў ушын 1 метр кубка 54,6 сум.

Мәселени шешиў бойынша методикалық көрсетпе:

Санаат кәрханалары ушын бул салық ставкалары жер үсти дереклеринен алынған суў ушын бир метр кубка 43,0 сум, жер асты дереклеринен пайдаланған суў ушын бир метр кубка 54,6 сум белгиленген.

Кәрхана 22000 метр куб (55000 x 40% / 100%) жер асты суўларынан; 33000 метр куб (55000 - 22000) жер үсти суўларынан пайдаланған.

Салық суммасы:

$$22000 \times 43,0 \text{ сум} = 946 \text{ мың сум};$$

$$33000 \times 54,6 \text{ сум} = 1801,8 \text{ мың сум}.$$

Улыўма суў ресурсларынан пайдаланғанлығы ушын салық суммасы:

$$946 + 1801,8 = 2747,8 \text{ мың сумды қурайды}.$$

32-мәселе.

Коммунал хожалығы есабат дәўиринде 285000 метр куб көлеминде елатлы пунктлерин суў менен тәмийнлеген. Сондай-ақ, өз тутыныўы ушын 48000 метр куб жер үсти суў ресурсларынан пайдаланған. Кәрхана төлеўи керек болған *суў ресурсларынан пайдаланғанлығы ушын салық суммасын анықлаң.*

2013-жылда жер үсти дереклериндеги суў ресурсларынан пайдаланғанлығы ушын 1 метр кубка 23,6 сум, жер асты дереклеринен пайдаланылған суў ушын 1 метр кубка 30,5 сум.

33-мәселе.

Тақыятас қаласы “Суўақаба” трестиниң берген мағлыўматларына муўапық қала суў тармағына суў 68% жер бетиндеги хәм 32% жер асты дереклеринен келип түседи. Усыған тийкарланып, кәрхана бир ай даўамында 15 мың метр куб суў алған.

Кәрхана мәмлекет бюджетине *суў ресурсларынан пайдаланғанлығы ушын төлеўи тийис болған салықты анықлаң.*

2013-жылда жер үсти дереклериндеги суў ресурсларынан пайдаланғанлык ушын 1 метр кубқа 23,6 сум, жер асты дереклеринен пайдаланылған суў ушын 1 метр кубқа 30,5 сум.

34-мәселе.

Санаат кәрханасы Шымбай районы МСИнда дизимге алынған. Кәрхана есабат дәўиринде Кегейли районы аймағындағы суў ресурсларынан (жер үсти дереклеринен) 47000 метр куб, өзи жайласқан район жер асты суў дереклеринен 28500 метр куб пайдаланған. Кәрхананың есабат дәўиринде төлеўи керек болған *суў ресурсларынан пайдаланғанлык ушын салық суммасын анықлаң ҳәм де кәрхана салық есап-китабын қайсы район МСИна тапсырады ҳәм салықты төлейтуғынлығын анықлаң.*

2013-жылда жер үсти дереклериндеги суў ресурсларынан пайдаланғанлык ушын 1 метр кубқа 43,0 сум, жер асты дереклеринен пайдаланылған суў ушын 1 метр кубқа 54,6 сум.

7-тема. Юридикалық ҳәм физикалық тәрәплердин мүлкине салынатуғын салық ҳәм жер салығы

Мәмлекет салық системасында мүлик салығын енгизиўден гөзленген мақсет бириншиден, кәрханалар өзлериниң хожалық хызметин жүргизиўде артықша ҳәм пайдаланылмай атырған мүлкин сатыўға қызығыўшылығын оятыў болса, екиншиден, кәрханалар балансындағы мүлкинен нәтийжели пайдаланыўды хошаметлеўден ибарат. Хожалық жүргизиўши субъектлердин балансындағы барлық мүликлерден салық төлеўге мәжбүр етиў оны артықша бина, имаратлар, машина ҳәм үскенелерден қутылыўға үндейди. Бул болса, өз нәўбетинде, өндирис қураллары базарын қәлиплестириўге, өнимниң өзине түсер баҳасының пәсейиўине ҳәм де бәсекиге шыдамлы өним ислеп шығарыў имканиятын жаратады.

Физикалық тәрәплердин Өзбекстан Республикасы аймағында жайласқан үй-жайлары, квартиралары, бағы, гаражлар ҳәм басқа имаратлар қуны салық салыў объекти есапланады. Физикалық тәрәплердин мүлкин инвентаризациялаў қуны салық салыў базасы болып есапланады. Егер физикалық тәрәплердин

мүлкинің баҳасы тийисли жуўапкерли ўәкиллиги бар мекемелер тәрәпинен анықланбаған болса, бундай жағдайда Өзбекстан Республикасы Президенти қарары менен мүликтің шәртли қуны менен белгиленеди хәм де орнатылған ставкалар тийқрында салыққа тартылады.

35-мәселе.

Кәрхана тийқарғы қуралларының 1-январ жағдайы бойынша қуны 2500 мың сумды қурайды. Тийқарғы қураллардың амортизация қуны 31 - январ жағдайына 150; 28 - феврал жағдайына 175; 31 - март жағдайына 200 мың сумды қурайды. Бул мағлыўматларға тийқарланып кәрхана 1-шәрек ушын неше сум мүлик салығын төлеўи керек екенлигин көрсетиң.

2013-жылда юридикалық тәрәплер ушын мүлик салығы ставкасы -3,5%.

Мәселени шешиў бойынша методикалық көрсетпе

Кәрхана тийқарғы қуралларының 1-шәректеги орташа қалдық қунын табыўымыз керек, яғный:

$$1) \text{ҚҚ } 31\text{январ.} = 2500 - 150 = 2350 \text{ мың сум;}$$

$$\text{ҚҚ } 28\text{фев.} = 2500 - 175 = 2325 \text{ мың сум;}$$

$$\text{ҚҚ } 31\text{март} = 2500 - 200 = 2300 \text{ мың сум;}$$

(бул жерде, ҚҚ - тийқарғы қураллардың қалдық қуны).

$$U_{\text{ққ}} = (31\text{январ.} + 28\text{фев.} + 31\text{март}) / 12 = (2350 + 2325 + 2300) / 12 = 581,25 \text{ мың сум.}$$

$$2) M_c = 581,25 \times 3,5 \% = 20,34 \text{ мың сум.}$$

36-мәселе.

35-мәселе хәм төмендеги мағлыўматларға тийқарланып мүлик салығы суммасын анықлаң.

2013-жылда юридикалық тәрәплер ушын мүлик салығы ставкасы -3,5%.

1. 1 – кәрханада өним (товар) экспорты - 18 % ти;
2. 2 – кәрханада өним (товар) экспорты - 22 % ти;
3. 3 – кәрханада өним (товар) экспорты - 34 % ти;
4. 4 – кәрханада өним (товар) экспорты - 52 % ти қурайды.

37-мәселе.

2013 - жыл 1-январ жағдайына мүлік салығын төлеуші кәрханада тийкарғы қурал хәм материаллық емес активлери болмаған. 25-январда кәрхана 780 мың сумға компютер, 25-мартта болса 400 мың сумға принтер сатып алған.

2013 - жыл биринши шерек ушын мүлік салығы суммасын анықлаң.

2013-жыл ушын юридикалық тәрәп ушын мүлік салығы ставкасы – 3,5%.

38- мәселе.

Кәрхана мүлкиниң орташа қалдық қуны 9526 мың сумды қурады, буннан:
-норматив мүддетлерде тамамланбаған қурылыстың қуны –3520 мың сум;
-3577 мың сумды Өзбекстан Республикасы Министрлер Кабинетиниң қарарына муўапық консервация етилген;

-Ағымдағы дәўир ушын улыўма түсим 240530 мың сум, буннан 6940 мың сумлығы кәрхана өз өним (товар)ин еркин валютаға сатқан.

Ағымдағы дәўир ушын мүлік салығы неше сумды қурайтуғынлығын көрсетиң.

2013-жыл ушын юридикалық тәрәп ушын мүлік салығы ставкасы – 3,5%.

39-мәселе.

Пуқара Сарсенбаев Салаўат Нөкис қаласы А.Досназаров көшеси 5-ўйден сатып алған 3 ханалы квартирасының техникалық инвентаризациялаў бюросы тәрәпинен баҳаланған баҳасы 1760 мың сумды қурайды.

Мүлік салығы суммасын анықлаң.

2013-жылда физикалық тәрәп ушын мүлік салығы ставкасы – 1,04%.

40-мәселе.

Пуқара Сарсенбаева Перизат 2013 - жыл сентябр айында Нөкис қаласы Қызкеткен елатынан 12,0 сотих майданға ийе болған турар жай сатып алды. Сатып алынған турар жайдың техникалық инвентаризациялаў бюросы қәнигелери тәрәпинен баҳаланған қуны 2450 мың сумды қурайды.

Мүлік салығы суммасын анықлаң хәм пуқара Сарсенбаева Перизат 2013 - жыл ушын қаниша муғдарда салық төлеўи керек екенлигин көрсетиң.

2013-жылда физикалық тәрәп ушын мүлік салығы ставкасы – 1,25%.

41-мәселе.

Пукара Сарсенбаев Салаўат 2013 - жылда өзиниң меншик автомашинасы ушын гараж сатып алды. Гараждың баҳаланған қуны 1375 мың сумды қурады.

Пукара Сарсенбаев Салаўат қанша муғдарда мүлик салығын төлеўи керек екенлигин көрсетиң.

2013-жылда физикалық тәрәп ушын мүлик салығы ставкасы – 1,04%.

42-мәселе.

“Ыссы булақ” акционерлик жәмийетиниң жер салығы суммасы 5,5 млн. сумды қурайды. Салықтың жыйымы дәрежеси 78%, кейинги жыл индексациясы 1,2 ти қурайды. *Кәрхананың 2013 - жылда күтилип атырған жер салығы суммасын анықлаң.*

Мәселени шешиў бойынша методикалық көрсетпе:

$$5500,0 \times 1,2 \times 78\% = 5148 \text{ мың сум.}$$

43-мәселе.

Тақыятас қаласының 2-зонасында жайласқан ислеп шығарыў кәрханасына қала хәкими қарары бойынша ажыратылған жер майданы 6,4 га ды қурайды. *Кәрхананың есабат - жылында төлениўи керек болған жер салығы суммасын анықлаң хәм төлеў мүддетлерин көрсетиң.*

2013-жылда юридикалық тәрәп ушын жер салығы ставкасы (2-зона 1 га ушын) -5871563 сум.

Мәселени шешиў бойынша методикалық көрсетпе:

1) Тақыятас қаласында жер участкаларынан пайдаланғанлығы ушын жер салығы ставкалары 3 зонаға ажыратылған ҳалда белгиленген. Усыған муўапық 2013 – жыл 2-зона ушын ҳәр бир гектар ушын 5871563 сум белгиленген.

2) Жердиң майданы хәм белгиленген салық ставкасынан келип шығып салық суммасын есаплаймыз:

$$6,4 \times 5871563 = 37578,0 \text{ мың сум.}$$

3) Жер салығы бюджетине хәр шеректиң екинши айы 15 күнине шекем - жыллық сумманың төрттен бир бөлеги муғдарында төленеди, яғный:

$$1 \text{ шерек ушын } -15 \text{ февралға шекем } - 9394,5 \text{ мың сум;}$$

- 2 шерек ушын -15 майға шекем – 9394,5 мың сум;
- 3 шерек ушын -15 августқа шекем – 9394,5 мың сум ;
- 4 шерек ушын -15 ноябрге шекем – 9394,5 мың сум.

44-мәселе.

Нөкис қаласының 3-зонасында жайласқан кәрханаға қала хәкими қарары бойынша ажыратылған жер майданы 4,2 га, хәқыйқый пайдаланыўдағы жер майданы болса 5,4 га екенлиги анықланды (жайласқан жерине қарап сол район (қала) хәкими қарары менен ажыратылған жер майданынан артық жер пайдаланғанлығы ушын k – коэффиценти қолланылады). Кәрхананың есабат - жылында төлеўи керек болған *жер салығы суммасын анықлаң.*

2013-жылда юридикалық тәрәп ушын жер салығы ставкасы (3-зона 1 га ушын) – 6885935 сум.

Мәселени шешиў бойынша методикалық көрсетпе:

1. Қалалық жерлерде жер участкаларынан пайдаланғанлығы ушын жер салығы ставкалары 4 зонаға ажыратылған ҳалда белгиленген. Усыған муўапық 2013 - жыл Нөкис қаласының 3-зонасы ушын ҳәр гектар ушын 6885935 сум белгиленген.

2. Пайдаланыўдағы жер майданы хәм салық ставкасынан келип шығып салықты есаплаймыз:

а) хәким қарары бойынша ажыратылған жер майданы ушын:

$$4,2 \times 6885935 = 28921,0 \text{ мың сум};$$

б) хәким қарары бойынша ажыратылған жер майданынан артық пайдаланыўдағы жер ушын 2 коэффицентте төлениўи белгиленген:

$$1,2 \times 6885935 \times 2 = 16526,2 \text{ мың сум}$$

$$\text{Демек, } = 28921,0 + 16526,2 = 45447,2 \text{ мың сум.}$$

45-мәселе.

Сырт ел инвестициялары қатнасыўында өндирис искерлиги менен шуғылланыўшы кәрхана 2013-жыл 20-декабрде дизимнен өткен, бул кәрханаға 2013-жыл 1-март қабыллаў актине тийкарланып Өзбекстан тәрәпи кәрхананың устав капиталына фонд сыпатында өндирислик цехын берген.

Өндириллек цехы ийелеген жер участкасы ушын қайсы дәуірден баслап хәм ким тәрәпинен *жер салығы төлей баслауы керек екенлигин көрсетиң.*

46-мәселе.

Пуқара Сарсенбаева Перизат 2013 - жыл 10-январда Шымбай районы 2-зонасындағы Қасым Аўезов елатынан 8 сотих жер участкасын үй-жай қурыу ушын сатып алды.

Пуқара Сарсенбаева Перизат сатып алған жер участкасы ушын қанша муғдарда *жер салығын төлеуи керек екенлигин анықлаң.*

2013-жылда физикалық тәрәп ушын жер салығы ставкасы (2-зона 1 метр кв) – 48,9 сум.

47-мәселе.

Пуқара Хожабаев Алишер Шымбай районында 1-зонасында жасайды. Оның жер участкасы 12 сотихти қурайды.

Пуқара Хожабаев Алишер жер участкасы ушын қанша муғдарда жер салығын төлеуи керек. *Жер салығы суммасын анықлаң.*

2013-жылда физикалық тәрәп ушын жер салығы ставкасы (1-зона 1 метр кв) – 58,1 сум.

8-тема. Салық салыудың әпиуайыластырылған тәртиби

Салыққа тартыу системасында алып барылып атырған реформалардың әҳмийетли бағдарларынан бири болып, киши бизнес субъектлерин салыққа тартыу механизмин жетилистириу болып есапланады. Бунда киши кәрханалар ушын бирден-бир салық төлеу ямаса улыуа белгиленген тәртипте салық миннетлемелерин орынлау ықтыярай екенлиги қатаң белгиленди. Киши кәрханалар ушын бирден-бир салықтың орнатылыуы салық есап-санағын дүзиуди аңсатластырады хәм де олар бир неше салық түри орнына тек ғана бирден-бир салық бойынша салық органларына салық есап-санағын тапсыруу имканиятына ийе болады. Нәтийжеде кәрхана есапшыларының жұмысы бир қанша аңсатласады.

Бирден-бир жер салығын төлеушилер есапланған ауыл-хожалық товарларын ислеп шығарушылар ушын бажыхана төлемлери, мәмлекетлик

бажы, лицензия жыйымлары, бюджеттен тысқары фондларға ажыратпалар, сондай-ақ акциз асты өнімлерине акциз салығын төлеудің әмелдеги тәртіби сақлап қалынды. Аўыл хожалығында товар ислеп шығарыўшы кәрханалар хәм де аўыл хожалығы бағдарындағы илим изертлеў шөлкемлериниң тәжрийбе-сынаў хожалықлары хәм билимлендириў шөлкемлериниң оқыў-тәжрийбе хожалықлары бирден-бир жер салығының төлеўшилер болып есапланады.

Юридикалық тәрәпти шөлкемлестирмей турып исбилерменлик искерлиги менен шуғылланыўшы физикалық тәрәплер қатаң белгиленген салық төлеўшилер болып есапланады. Исбилерменлик хызмети менен шуғылланыўшы қатаң белгиленген салықты төлеўши физикалық тәрәплер салық нызамшылығына муўапық социаллық қамсызландырыў төлемлерин экспорт-импорт операцияларын орынлағанда бирден-бир бажыхана төлеми, саўда етиў хуқықы ушын жыйымды, егерде исбилерменлик хызметин әмелге асырыўда суў ресурсларынан пайдаланылса, онда суў ресурсларынан пайдаланғанлығы ушын салықты, базарларда хызметин әмелге асырыўда саўда етиў орны ушын төлемди хәм мәмлекетлик бажыларын төлейди.

48-мәселе.

Қарақалпақстан Республикасының Шымбай районында жайласқан фермер хожалығы 2013 - жылда 48,0 га суўғарылатуғын жер майданына ийе. Соннан 30,0 га ның балл бонитети 6-класс (51 – 60 балл), 18,0 га болса, 7-класс (61 – 70 балл) есапланады.

Фермер хожалығының есабат - жылында төлениўи керек болған *бирден-бир жер салығы суммасы* (6-класс дүзетиў коэффициенті-6,78; 7-класс дүзетиў коэффициенті-9,00) *хәм оны төлеў мүддетлерин анықлаң.*

Мәселени шешиў бойынша методикалық көрсетпе

1. Жерлердиң хәр бир түри бойынша бирден-бир жер салығы суммасы төмендегише анықланады:

$$C_{\text{бжс}} = M_{\text{жу}} \times C_{\text{сб}} \times K_{\text{д}},$$

бул жерде:

$C_{\text{бжс}}$ – бирден-бир жер салығы суммасы, сумларда;

$M_{жу}$ – жер участкасы майданы, гектарда;

$C_{сб}$ – салықтың базалық ставкасы, 1 гектар ушын сумда;

K_d – дүзетиў коэффициенти.

- 6-классы ушын $C_{бжс} = 30,0 \times 2078 \times 6,78 = 422665,2$ сум;

- 7-классы ушын $C_{бжс} = 18,0 \times 2078 \times 9,00 = 336636$ сум.

Жәми бирден-бир жер салығының суммасы $422665,2 + 336636 = 759301,2$ сум.

2. Бирден-бир жер салығы суммасы бир - жылда үш мәрте төленеди:

1) 1-июлға шекем салық - жыллық суммасының кеминде 20 % и муғдарында, яғный:

$$759301,2 \times 20\% = 151860,24 \text{ сум.}$$

2) 1-сентябрге шекем - жыллық салық суммасының кеминде 30% муғдарында, яғный:

$$759301,2 \times 30\% = 227790,36 \text{ сум.}$$

3) 1-декабрге шекем салықтың қалған суммасы, яғный:

$$759301,2 - (151860,24 + 227790,36) = 379650,6 \text{ сум.}$$

49-мәселе.

2013 - жылда фермер хожалығы пайдаланыў ушын 86100 гектар жер участкасы Қарақалпақстан Республикасының Шымбай районында суўғарылатуғын жерлеринде жайласқан болып, сапасы жағынан балл-бонитети 61-70 га туўра келеди.

Салықтың базалық ставкасы бир гектар ушын 1980,5 сум, 61-70 балл-бонитет ушын коэффициент 9,00 га тең.

Фермер хожалығының искерлиги нәтийжесине байланыслы болмаған ҳалда фермер хожалығы қанша *бирден-бир жер салығы төлеуи керек екенлигин көрсетиң.*

50-мәселе.

Фермер хожалығы пайдаланыў ушын 60 гектар жер участкасы Қарақалпақстан Республикасының Шымбай районының суўғарылатуғын

жерлеринде жайласқан болып, сапа жағынан балл-бонитети 51-60 ге туұры келеди. Жер участкасының норматив қуны – 25 млн. сум.

Салықтың базалық ставкасы хәр бир гектар ушын 2065,2 сум 51-60 балл бонитети ушын коэффиценти 6,78 ге тең.

Фермер хожалығының искерлиги нәтийжесинде фермер хожалығы 2013-жыл ушын қанша *бирден-бир жер салығын төлеуи тийис екенлигин көрсетиң.*

51-мәселе.

«Шахтемир» ЖШЖти өзиниң 50 метр кв автотранспортларды қысқа мүддетли сақлаў жайына ийе. Физикалық көрсеткиш бирлигине хәр айда қатаң белгиленген салық ставкасы (ең кем ис ҳақыға бирлик ушын есели муғдарларда) – 0,06.

«Шахтемир» ЖШЖти қанша суммада *исбилерменлик искерлигиниң айырым түрлери бойынша қатаң белгиленген салық төлейди.*

9-тема. Жергиликли салықлар, жыйымлар хәм социаллық фондларына мәжбүрий төлемлер

Өзбекстан Республикасы аймағында жайласқан хәм исбилерменлик искерлигин әмелге асырыўшы юридикалық шахслар-Өзбекстан Республикасы резидентлери абаданластырыў хәм социаллық инфраструктураны раўажландырыў салығын төлеўшилер болып есапланады. Салық салыў мақсетинде юридикалық шахслар дегенде өз мүлкинде хожалық жүргизиўинде ямаса оператив басқарыўында мүлки болған хәм өз миннетлемелери бойынша усы мүлик пенен жуўап беретугын, сондай-ақ, ғәрезсиз баланс хәм есап-китап номерине ийе болған айрықша бөлимшелер де түсиниледи.

Физикалық тәреплердиң транспорт қуралларына бензин, дизел жанар майы хәм суйықлатылған газ пайдаланғанлығы ушын алынатуғын салық төлеўшилери болып, физикалық тәреплерге транспорт қураллары ушын бензин, дизел жанар майы хәм суйықлатылған газды усақлап сататуғын, мүликшилик формасына қарамастан хожалық жүргизиўши субъектлер есапланады. Бунда олардың жайласқан жерине қарамастан автомобилге жанылғы куйыў

шақапшаларына ийе болған хожалық жургизиўши субъектлер салық төлеўши болып есапланады.

Салық кодексине муўапық айырым түрдеги товарлар менен усақлап сатыў хәм айырым түрдеги хызметлерди көрсетиў хуқықы ушын жыйым жергиликли салықлар хәм де басқа мәжбүрий төлемлер курамына киреди. Олар жергиликли бюджет дәрәматларынан бири болып есапланады. Айырым түрдеги товарлар менен усақлап сатыў хәм айырым түрдеги хызметлерди көрсетиў хуқықы ушын жыйымның төлеўшилери болып, Өзбекстан Республикасы аймағында усы товарлар менен нызамда белгиленген тәртипте усақлап сатыўды әмелге асыратуғын хәм айырым түрдеги хызметлерди көрсететуғын юридикалық хәм физикалық шахслар болып есапланады.

Салық кодексинде бирден-бир социаллық төлемди төлеўшилери болып, юридикалық шахслар Өзбекстан Республикасы резидентлери болған юридикалық тәрәплер, Өзбекстан Республикасында хызмети сырт ел юридикалық тәрәплериниң ўәкиллик ханалары хәм филиаллары арқалы әмелге асырыўшы Өзбекстан Республикасы резидентлери болмаған физикалық тәрәплер есапланады. Физикалық тәрәплер Өзбекстан Республикасы пуқаралары, сондай-ақ Өзбекстан Республикасы аймағында турақлы жасаўшы хәм жумыс ислеўши пуқаралығы болмаған тәрәплер пуқаралардың бюджеттен тысқары Пенсия фондына қамсызландырыў төлемлерин төлеўшилер болып есапланады.

Бюджеттен тысқары Пенсия фондына мәжбүрий ажыратпалар хәр айда салық салынатуғын базадан хәм белгиленген ставкадан келип шыққан ҳалда есапланып шығарылады.

Республика жол фондына мәжбүрий ажыратпалар салық салынатуғын базадан хәм тастыйықланған ставкадан келип шыққан ҳалда хәр айда есаплап шығарылады.

52-мәселе.

Есабат дәўиринде балалар бақшасын услап турыў қәрежетлери 540 мың сумды қурайды, бирақ әмелде 135,6 мың сум инфраструктураны услап турыў

ушын сарыплаган еди. 2-санлы «Финанслық нәтижелер хаққындағы» формадағы 170-бағана бойынша салық салынуға дәрәмат 1360 мың сумнан ибарат. Дәрәматтан алынуға пайда салығы суммасы 2-санлы «Финанслық нәтижелер хаққындағы» формадағы 180-бағана бойынша 720 мың сум. Пайда салығы ставкасы – 9%. *Абаданластырыў ҳәм социаллық инфраструктураны раўажландырыў салығы суммасын анықлаң.*

2013-жыл ушын салық ставкасы – 8%.

Мәселени шешиў бойынша методикалық көрсетпе:

1. Салық салынуға дәрәматтан пайда салығы суммасын айырамыз:

$$1360 - 720 = 640 \text{ мың сум};$$

$$640 \times 9\% = 57,6 \text{ мың сум.}$$

2. Балалар бақшасын ушлап турыў қәрежетлери суммасын пайда салығы ставкасына көбейтиремиз:

$$540 \times 9\% = 48,6 \text{ мың сум.}$$

Яғный, биз дәрәмат салығы суммасының балалар бақшасын ушлап турыў есабына қандай суммаға кемейгенлигин билемиз.

1. Кери есап-китапты әмелге асырамыз.

640 (1-бәнт салдосы) + 540 (балалар бақшасын ушлап турыў қәрежетлери) + $106,2$ (мине усы қәрежетлерге туўры келетуғын салық суммасы) = $1286,2$ мың сум.

2. Соң биз $1286,2$ ды абаданластырыў ҳәм социаллық инфраструктураны раўажландырыў салығы ставкасына көбейтеміз:

$$1286,2 \times 8\% = 102,9 \text{ мың сум.}$$

Яғный, кәрхана $102,9$ мың сум абаданластырыў ҳәм социаллық инфраструктураны раўажландырыў салығын төлеўи керек еди. Бирақ ол әмелде $135,6$ мың сум инфраструктураны ушлап турыў ушын сарыпланған еди. Соның ушын кәрхана абаданластырыў ҳәм социаллық инфраструктураны раўажландырыў салығын төлеўшиси есапланбайды.

53-мәселе.

Есабат дәуиринде ден саўлықты сақлаў мекемесин ушлап турыў кәрежетлери 640 мың сумды курайды, бирақ ҳақыйқатында социаллық тараў объектлерин ушлап турыў ушын 520 мың сум сарыплаған. 2-санлы «Финанслық нәтийжелер ҳаққындағы» формадағы 170-бағана бойынша салық салынатуғын дәрамат 12800 мың сумнан ибарат. Дәраматтан алынатуғын салық суммасы 2-санлы «Финанслық нәтийжелер ҳаққындағы» формадағы 180-бағана бойынша– 5400 мың сум. Дәрамат салығы ставкасы – 33 пайыз. *Абаданластырыў ҳәм социаллық инфраструктураны раўажландырыў салығы суммасын анықлаң.*

2013-жыл салық ставкасы – 8%.

Мәселени шешиў бойынша методикалық көрсетпе:

1. $12800 - 5400 = 7400$ мың сум;
2. $640 \times 33\% = 211,2$ мың сумм;
3. $7400 + 640 + 211,2 = 8251,2$ мың сум;
4. $8251,2 \times 8\% = 660,1$ мың сум.

Демек, абаданластырыў ҳәм социаллық инфраструктураны раўажландырыў салығы 660,1 мың сумды курайды, бирақ кәрхана әмелде социаллық тараў объектлерин ушлап турыў ушын 520 мың сум кәрежет еткен еди.

Бул кәрхана бюджетке $660,1 - 520 = 140,1$ мың сум парықты төлеўи керек.

54-мәселе.

Кәрхананың есабат дәуириндеги салық салынатуғын дәраматы: 2-санлы «Финанслық нәтийжелер ҳаққындағы» формадағы 170-бағана – 0 ге тең. Пайда салығы суммасы 180 бағана – 108 мың сум. *Абаданластырыў ҳәм социаллық инфраструктураны раўажландырыў салығы суммасын анықлаң.*

2013-жыл ушын салық ставкасы – 8%.

55-мәселе.

Есабат дәуиринде кәрханалардың улыўма тәлим мектебин ушлап турыў кәрежетлери 450 мың сумды курайды. Салық салынатуғын пайда 950 мың сумнан ибарат. Пайда салығы суммасы 78 мың сум. Кәрхана экспортқа товар

реализация еткенлиги ушын жеңилликли, яғный 7,5 % да пайда салығы есаплаган. *Абаданластырыў хәм социаллық инфраструктураны раўажландырыў салығы суммасын анықлаң.*

2013-жыл ушын салық ставкасы – 8%.

56-мәселе.

Барлық улыўма мәмлекетлик хәм жергиликли салықларды төлеўши юридикалық тәрәпте пайда салығын төлегенге шекем пайдасы 780 мың сумды қурайды. Кәрхана хеш қандай жеңилликлерге ийе емес; қәрежетлер қурамына «Өним (жумыс хәм хызмет) ди ислеп шығарыў хәм сатыў қәрежетлериниң қурамы хәмде финанслық нәтийжелерди қәлиплестириў тәртиби ҳаққында» ғы Нызамын (1-кесте хәм 2-кесте)да көрсетилген қәрежетлери жоқ.

Ағымдағы 2013-жыл ушын *абаданластырыў хәм социаллық инфраструктураны раўажландырыў салығы суммасын анықлаң.*

2013-жыл ушын салық ставкасы – 8.

57- мәселе.

2013 - жыл январ айы ушын жумысшы хәм хызметкерлердиң мийнетке ҳақы төлеў фондынан Пенсия фондына ажыратылатуғын *бирден-бир социаллық төлем суммасын анықлаң.*

2013-жыл ушын салық ставкасы – 25%.

1) ис ҳақы есапланған – 32500 мың сум;

2) жумысшы хәм хызметкерлердиң жол кирейлерине ажыратылған қәрежетлер – 850 мың сум;

3) жумысшыларға материаллық жәрдем ажыратылған – 20200 мың сум;

4) жумысшылардың түслик аўқатларына – 1020 мың сум;

5) күнлик қәрежетлер берилген:

-норма шегерасында – 9760 мың сум;

-нормадан жоқары – 9880 мың сум;

6) ярым - жыл жуўмағына тийкарланып сыйлық пулы есапланған – 470 мың сум;

7) ең кем ис ҳақы муғдары – 79590 сум.

58- мәселе.

Пукара А.Хожабаевқа жұмыс жеринен оның юбилейи мүнәсибети менен сыйлық пулы берилди. *Бундай сыйлық пулына Пенсия фондына қамсыздандырыу төлемлери төлене ме?*

59-мәселе.

Көтере саўда кәрханалары бирлеспеси системасына киретуғын республика қәнигелестирилген көтере база-контораларына қараслы районлар аралық база 2013 - жыл биринши шеректе 48,5 млн. сум жалпы дәрәматқа ийе болды. *База қанша муғдарда Пенсия фондына ажыратпа төлеуи кереклигин анықлаң.*

2013-жыл ушын салық ставкасы – 1,6%.

60-мәселе.

«Өзбекинвест» қамсыздандырыу компаниясы 2013 – жыл 1 шеректе қамсыздандырыу хызметлеринен 35 млн. сум муғдарында дәрәматқа ийе болды. Бул дәрәматтан компания қанша муғдарда *Пенсия фондына мәжбүрий ажыратпа төлеуи керек екенлигин көрсетиң.*

2013-жыл ушын салық ставкасы – 1,6%.

61-мәселе.

Усақлап сатыу саўдасы менен шуғылланыушы кәрхана тийкарғы искерлигинен тысқары өндирис искерлиги менен де шуғылланады. 2013 - жыл 1-шерек ушын товарларды сатыудан түскен түсим - 34000 мың сум, кәрхана өзи ислеп шығарған өним (товар)ди сатыу нәтийжесинде түскен түсими -8800 мың сум. Жүк автомобили сатып алынған -34000 мың сум.

Республика жол фондына төлениуи керек болған сумманы анықлаң.

2013-жыл ушын жол фондына ажыратпа ставкасы – 1,4%.

Пайдаланылган адабиятлар дизиими

1. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси: -Т.: Ўзбекистон, 2003.–39 б.
2. O`zbekiston Respublikasining Soliq kodeksi: Rasmiy nashr –O`zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi. – Т.: Adolat, 2008. - 692 б.
3. Soliqqa oid qonun hujjatlari. –Т.: «Norma» MChJ, 2008. – 416 б.
4. Karimov I.A. Asosiy vazifamiz – vatanimiz taraqqiyoti va xalqimiz farovonligini yanada yuksaltirishdir. – Т.: O`zbekiston, 2010. – 80 б.
5. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2012 йил 25 декабрдаги «Ўзбекистон Республикасининг 2013 йилги асосий макроиктисодий кўрсаткичлари прогнози ва Давлат бюджети параметрлари тўғрисида»ги ПҚ-1887-сонли қарори.
6. Каримов И.А. Бас мақсетимиз – кең көлемли реформалар ҳам модернизациялаў жолын булжытпай даўам етириў Ўзбекстан Республикасы Президенти Ислам Каримовтың 2012-жылда елимизде социаллық-экономикалық раўажландырыўдың жуўмақлары ҳам 2013-жылға мөлшерленген экономикалық бағдарламаның ең аҳмийетли бағдарларына бағышланған Министрлер Кабинетиниң мәжилисиндеги баянаты // «Еркин Қарақалпақстан» газетасы, 2013-жыл 22-январ, (19316).
7. Aleksandrov I.M. Nalogi i nalogooblojenie: Uchebnik. – 5-e izd., pererab. i dop. – М.: «Dashkov i K.», 2006. – 318 s.
8. Vahabov A.V, Jo`raev A.S. Soliqlar va soliqqa tortish. Т.: «Sharq» nashriyot-matbaa aksiyadorlik kompaniyasi bosh tahririyati, 2010. - 448 б.
9. Jumaev N.X., Burxanov U.A. Moliyaning dolzarb muammolari. – Т.: “Yangi asr avlodi” nashriyoti, 2003 y. - 383 б.
10. Jo`raev A., Toshmatov Sh., Abdurahmanov O. Soliqlar va soliqqa tortish: Noiqtisodiy bakalavriat ta`lim yo`nalishlari uchun o`qo`v qo`l. – Т.: «NORMA» nashriyoti, 2010. - 184 б.
11. Zavalishina I.A. Soliqlar: nazariya va amaliyot. - Т.: «Iqtisodiyot va huquq dunyosi» nashriyot uyi, 2005. - 544 б.

12. Malikov T.S. Soliqlar va soliqqa tortishning dolzarb masalalari. – T.: Akademiya, 2002. -204 b.

14. Toshmurodova B. Soliq munosabatlarini optimallashtirish. – T.: TMI, 2004. -135 b.

15. O`rmonov J. Xorijiy mamlakatlar soliq tizimi: O`quv qo`llanma. – T.: O`z.R. Davlat soliq qo`mitasi Soliq akademiyasi, 2007. - 202 b.

16. Haydarov N.H. Soliqlar va soliqqa tortish masalalari / O`quv qo`llanma. – T.: Akademiya, 2007. - 214 b.

17. Yuldashev A. Soliq va soliqqa tortish. / O`quv qo`llanma. - T.: «Fan va texnologiya». 2007.-128b.

18. Internet saytlari:

www.mf.uz – O`zbekiston Respublikasi qonunlari bazasi sayti.

www.soliq.uz - O`zbekiston Respublikasi Davlat soliq qo`mitasi sayti.

www.stat.uz - O`zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo`mitasi sayti.

www.gov.uz - O`zbekiston Respublikasi hukumat sayti.

[http:// www.lex.uz](http://www.lex.uz)

**Абишов Мухаммед Сарсенбаевич
Исмаилов Куатбай Сарсенбаевич
Тажекеев Зийнатдин Кобейсинович**

«САЛЫҚЛАР ҲӘМ САЛЫҚҚА ТАРТЫЎ»

пәнинен

ОҚЫЎ МЕТОДИКАЛЫҚ ҚОЛЛАНБА

Баспаға рухсат етилди _____ қағаз өлшеми

